

Wprowadzenie

„Akceptacja praw dziecka do samostanowienia jest fundamentem wszystkich praw, do których dziecko posiada prawo (tytuł)”.

Richard Farson, Birthrights (1974)

Celem niniejszej pracy było nakreślenie prawnej i społecznej pozycji dziecka w zakresie korzystania przez nie z prawa do wolności myśli, sumienia i wyznania oraz różnic dotyczących definicji dziecka, pojęcia dzieciństwa i wzrastających z wiekiem kompetencji intelektualnych i emocjonalnych dziecka. Stanowi ona także próbę przełamania panującej w tym zakresie zachowawczości i wskazania różnic w widzeniu pozycji i zdolności dziecka starszego do korzystania z zakresu tego prawa w prawie polskim, międzynarodowym i prawie innych krajów oraz prawie kościelnym. W polskiej literaturze prawnej niewiele jest poświęconej uwagi poziomom percepcji dziecka w zakresie jego prawa do wolności myśli, sumienia i wyznania i jego osobie pojętej religijności oraz kreowanych przez nie poglądów filozoficznych w tym zakresie. Przekonania dziecka, w tym dziecka starszego, są najczęściej ignorowane a sama koncepcja dziecka jest rozumiana jako niejasno określona forma ludzka w okresie „upośledzenia prawno-społecznego”. Prawa dziecka jako posiadacza praw człowieka w myśl Konwencji o Prawach Dziecka (Konwencja PD) są z reguły traktowane jako trzeciorzędne i niewymagające natychmiastowej uwagi. Stąd mijają dekady, w których jedynymi godnymi uwagi są rozważania przeciwników praw dziecka udowadniające, że aby zezwolić dziecku starszemu na korzystanie z przyznanych mu praw człowieka w zakresie wolności religijnej i światopoglądowej trzeba by było pozbawić praw jego rodziców. Ignorując tym samym fakt, że dziecko staje się samodzielnym posiadaczem tego prawa z chwilą urodzenia. Własnościowy stosunek do dziecka kształtuje zatem społeczno-prawne podejście do praw dziecka w Polsce. Konwencja PD stanowi podstawę do wprowadzenia pożądanych zmian w prawodawstwie jej sygnatariuszy zapobiegając w ten sposób działaniom uznawanym za bezprawne. Przepisy w niej zawarte tworzą minimum prawne, co oznacza, że rozwiązania prawne sygnatariuszy tej Konwencji nie powinny być mniej korzystne dla dziecka, niż zostało to określone w tym międzynarodowym dokumencie.

Dzisiejsza europejska myśl prawna daleka jest od separowania dziecka od udziału w życiu społecznym. Dzieci starsze 16-letnie traktowane są, jako osoby na tyle dojrzałe, aby móc podejmować samodzielne decyzje o zatrudnieniu, stosowanym przebiegu leczenia, a także o uczestnictwie w stowarzyszeniach, które mogą mieć też religijny charakter. W niektórych krajach Europy, gdzie prowadzone jest nauczanie religii w szkołach publicznych dziecko w wieku od 14 do 16 lat może podejmować samodzielną decyzję w zakresie swojej edukacji religijnej i etycznej. Niestety w Polsce, która jako pierwsza przedłoży-

ła na forum ONZ projekt Konwencji PD, prawo dziecka starszego do wolności sumienia i wyznania, zostało wykluczone poprzez niekorzystne dla niego ustawodawstwo krajowe. Podejście takie kontynuowane jest także wbrew założeniom art. 48 ust. 1 w zw. z art. 53 ust. 3 Konstytucji RP, wskazujących na konieczność uwzględnienia w procesie wychowawczym wolności religijnej i światopoglądowej dziecka stosownie do stopnia jego dojrzałości. Polska zadeklarowała w ustawie ratyfikującej Konwencję PD, iż wolność sumienia i wyznania dziecka będzie realizowana w Polsce zgodnie z polską tradycją i pozycją dziecka w rodzinie. W takim tradycyjnym sensie, dziecko nie ma żadnych praw a jego pozycję w rodzinie, jak wskazuje E. Czyż, najlepiej oddają polskie przysłowia takie jak: „co wolno wojewodzie to nie tobie smrodzie” oraz „dzieci i ryby głosu nie mają”¹. Zalecenia Komitetu Praw Dziecka (Komitet PD) do zmiany przez Polskę takiego stanowiska mają systematyczny charakter i były na tyle skuteczne, że Polska zobowiązała się w końcu wycofać z tych nieuzasadnionych zastrzeżeń i deklaracji. Władze polskie korzystają jednak z praktyk polegających na przesyłaniu do Komitetu PD lakonicznych informacji i nieskładaniu sprawozdań w przewidzianym terminie. W 2005 r. Rząd odmówił przedłożenia do Sejmu projektów ustaw o wycofaniu przez Polskę zastrzeżeń i deklaracji dotyczących między innymi art. 14 Konwencji PD normujących wolność religijną i światopoglądową dziecka². W związku z tym w ostatnich zaleceniach z 2014 r. Komitet PD ponowił, jak na razie bezskutecznie, swoje zalecenia wycofania przez Polskę zastrzeżeń ograniczających między innymi wolność sumienia i wyznania dziecka. Nadal też pomimo już kilkakrotnych apeli Rzecznika Praw Dziecka nie został ratyfikowany przez Polskę III Protokół do Konwencji PD dotyczący procedury skargowej dla dzieci na naruszenie ich praw człowieka.

Kwestie związane z realizacją prawa dziecka w tym prawa dziecka starszego do wolności religijnej i światopoglądowej w Polsce jest zagadnieniem prawie całkowicie pomijanym przez badaczy ze względu na niemalże polityczny wymiar dyskusji o prawie dziecka do tej wolności. Jest to obszar prawa, z którym styka się prawie każdy człowiek a na pewno każdy polski uczeń i rodzic, i chociażby z tego punktu widzenia powinien być szeroko i wielopłaszczyznowo omawiany.

Prawo dziecka do wolności sumienia i wyznania jest zagadnieniem budzącym ogromne emocje, a ponadto przedstawione jest w literaturze przedmiotu niezwykle ostrożnie i niemal wyłącznie z punktu widzenia praw rodziców a nie samego dziecka. Podjęcie się tego tematu było wyzwaniem i próbą uzupełnienia luki w zakresie szerszego opracowania praw dziecka do wolności sumienia i wyznania w Polsce. W tym celu przeanalizowany został w ujęciu historycznym obszar prawa do wolności sumienia i wyznania w zakresie mogącym dotyczyć dziecka, w tym w prawodawstwie II Rzeczypospolitej Polskiej, Polski Ludowej, okresie transformacji ustrojowej i współcześnie. Poza literaturą polską z tego zakresu, w tym dotyczącą nauczania religii w szkole i praw dziecka w ogóle, duże znaczenie miały prace autorów zagranicznych omawiające szeroko pojęty problem praw dziecka i postulujące uprawnienie dziecka do korzystania z tego prawa w miarę osiąganego przez

¹ E. Czyż, *Prawa Dziecka*, Warszawa 2002, s. 15.

² M. Dąbrowska, *Implementacja Konwencji o prawach dziecka 2002–2005; działania Rzecznika Praw Dziecka 2002–2005 w obszarach wskazanych przez Komitet Praw Dziecka w Raporcie na temat przestrzegania praw dziecka w Polsce (Nr CRC/C/15/Add.194 z 4.10.2002AN)*, Biuro Rzecznika Praw Dziecka 2005, s. 2.

nie wieku. Badaniu poddana została kwestia czy dziecko starsze może realizować prawo do wolności sumienia i wyznania, a jeżeli tak to, jaki byłby zakres tego prawa dozwolony dziecku do samodzielnej realizacji oraz osiągnięcie, jakiego wieku przez dziecko uaktywniałoby to prawo. Analizie poddany został także sposób realizacji prawa dziecka do wolności religijnej w innych krajach ze szczególnym uwzględnieniem jego charakteru na terenie szkoły państwowej. Omówiony został problem eksponowania symboli religijnych w budynkach publicznych w tym w powszechnej szkole państwowej w Polsce i innych krajach. Przeanalizowana została instytucją władzy rodzicielskiej zakreślona w prawie rodzinnym oraz kształt wolności religijnej dziecka w rodzinie. Analiza kompetencji dziecka a szczególnie dziecka starszego została oparta poza literaturą *stricte* prawną, na badaniach z zakresu pedagogiki, psychologii dziecka, socjologii i filozofii prawa. W takim też sensie praca ta ma także interdyscyplinarny charakter. Badaniu zgodnie z tematem tej pracy poddane zostało ustawodawstwo krajowe, w tym Konstytucja RP oraz akty wykonawcze, umowy międzynarodowe, prawo kanoniczne oraz ustawodawstwo zagraniczne bezpośrednio lub pośrednio związane z tematem tej pracy, które omówione zostało na wybranych przykładach. Przytoczone zostało także orzecznictwo sądów polskich i zagranicznych oraz orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Na podstawie analizy badań socjologicznych i psychologicznych podjęta została próba odpowiedzi na pytanie dotyczące polskiego modelu wychowawczego oraz stosunku rodziny do wolności sumienia i wyznania dziecka. Wglądowi poddany został także kształt prawny tej wolności dla dziecka w polskiej szkole publicznej oraz ustaw regulujących to zagadnienie. Wsparty on został także artykułami prasowymi ilustrującymi problemy dotyczące nauczania religii w szkołach państwowych. Wskazana została też, dysharmonia uregulowań prawnych dotyczących uprawnień dziecka 16-letniego w ustawodawstwie krajowym w stosunku do potraktowania jego prawa do wolności religijnej i światopoglądowej.

W efekcie, opierając się na opiniach badaczy krajowych i zagranicznych argumentujących przyznanie dziecku starszemu prawa do samostanowienia, pokreślona została zasadność podejmowania przez dziecko starsze, samodzielnych decyzji w zakresie jego edukacji religijnej i światopoglądowej, jako elementu koniecznego dla prawidłowego rozwoju emocjonalnego, intelektualnego i prawnego dziecka. Nie mam także wątpliwości, że wiele jeszcze można by było dodać do tej rozprawy, lecz prawdopodobnie trudno by było ją zakończyć, gdyż temat w niej poruszony jest obszarem niekończącej się dyskusji, pytań i ewoluujących możliwych rozwiązań. Wierzę też, że otwierając mitologiczną puszkę Pandory, którą zdecydowanie w warunkach polskich stanowi prawo dziecka do wolności sumienia i wyznania uwolnię także, tak jak w tym miecie najistotniejszą wartość – nadzieję. Nadzieję na zmianę niekorzystnego obecnego podejścia do prawa dziecka starszego w Polsce, do korzystania z przyznanej mu w Konwencji o Prawach Dziecka, autonomicznie pojętej wolności w zakresie myśli, sumienia i wyznania jako jednego z najbardziej fundamentalnych praw człowieka.